

«ΤΑ ΤΕΤΡΑΔΙΑ ΤΟΥ ΞΕΡΙΖΩΜΟΥ»

-Γιαγιά, κοίτα τι βρήκαμε στη σοφίτα.
-Για να δω, Αλεξάνδρα. Α! Είναι το λεύκωμα της μητέρας μου. Πού το βρήκατε;
-Ήταν σ' ένα μπαούλο, μαζί με κάτι σκόρπιες φωτογραφίες.
-Μου το έδωσε η μητέρα μου πριν πεθάνει, για να θυμάμαι τον τόπο της και την ιστορία του. Μέσα έχει φωτογραφίες, αποσπάσματα από βιβλία που διάβασε, κείμενα που έγραψε η ίδια αλλά και άλλοι από την αρχή και το τέλος της ζωής τους εκεί. Μου τα διάβαζε, συχνά, για να μάθω κι εγώ.
-Και ποιος ήταν αυτός ο τόπος γιαγιά;
-Η Μικρά Ασία, παιδιά μου, το Αϊβαλί, η Σμύρνη.
-Δείτε αυτή τη φωτογραφία.
-Είναι η μητέρα μου με τις συμμαθήτριάς της, στο σχολείο.

Καθηγητές και καθηγήτριες ελληνικού γυμνασίου στη Μικρά Ασία.

Σμύρνη, αποβάθρα.

-Στην αρχή ζούσαν στο Αϊβαλί. Μετά, όμως, εξαιτίας της δουλειάς του παππού μου, μετακόμισαν στη Σμύρνη. Πολύ όμορφη πόλη. Φαίνεται άλλωστε και στις φωτογραφίες. Κοιτάξτε.

-Θα ήταν μια πολύ καλή ιδέα παιδιά, αν βρίσκαμε φωτογραφίες κι από άλλες πόλεις της Μικράς Ασίας της ίδιας εποχής, για να καταλάβουμε πώς ζούσαν τότε εκεί οι Έλληνες.
-Αν διαβάσετε κι αυτά, θα καταλάβετε ακόμη περισσότερα.

Οι πρώτες μέρες μας στη Σμύρνη είχαν κέφι και συγκινήσεις. Γυρίζαμε εδώ κι εκεί

σαν περιηγητές και γεμίζαμε τα μάτια και την ψυχή μας νέα θεάματα, και νέες εντυπώσεις... Το Και, το Παραλλέλι, η Μπελλαβίστα, οι Βερχανέδες, οι Μεγάλες Ταβέρνες, το Μπουλβάρ – Αλιότι, ο Κουλές, τα Τράσα, η Αγία Φωτεινή, η Αγία Κατερίνα, τα βαποράκια του Κορδελιού, το τραμ της προκυμαίας που το 'σερναν άλογα, τα κατάμεστα* με εύθυμο κόσμο κέντρα, οι πουλιτάδες* των γιασεμιών, τα μονά – ζυγά φυστίκια, τα «Πολιτάκια» με τα σαντούρια, οι πεταχτές γυναίκες όλα, έμοιαζαν σαν εύθυμες χτυπητές κορδέλες, που έπλεκαν ένα χαρωπό γαϊτανάκι.

*κατάμεστα= γεμάτα.

*πουλιτάδες= αυτοί που πουλούσαν.

Διδώ Σωτηρίου, *Οι νεκροί περιμένουν*, Κέδρος, Αθήνα 1989.

Η σμυρναίικη εστουδιαντίνα του Βασίλη Σιδέρη «Τα Πολιτάκια».

Αχ, αυτά τα σπίτια που τα καμάρωνα όταν περνούσαμε! Είχαν ένα συνήθειο στη Σμύρνη να τρώνε με τις πόρτες ανοιχτές. Τα σπίτια ήταν διώροφα, πάντα υπερωψωμένα, με τρία - τέσσερα σκαλάκια, και οι πόρτες τους έμπαιναν λίγο μέσα, ώστε το χειμώνα δεν βρεχόσουν μέχρι να σου ανοίξουν. Όταν άνοιγε η πόρτα, αμέσως ήταν η τραπεζαρία. Λοιπόν τα βράδια έβλεπες τις οικογένειες μαζεμένες τριγύρω σε φρεσκοσιδερωμένα, λινά, άσπρα τραπεζομάντιλα και η υπηρέτρια απαραίτητη – με μαύρο φόρεμα, άσπρη ποδίτσα και μπονεδάκι* στο κεφάλι – έφερνε τα φαγιά στο τραπέζι και έδινε σιωπηλά σε μια άλλη, βοηθό, ό,τι περιττό υπήρχε. Τα σερβίτσια άστραφταν και τα ποτήρια ήταν πάντα ακριβά, κολονάτα. Μου άρεσε, όταν περνούσα, να κοιτώ.

*μπονεδάκι = καπελάκι.

Ανζέλ Κουρτιάν, *Τα τετράδια της Ανζέλ Κουρτιάν* (μνήμες από τη Μικρασία, 1915 – 1924), Αθήνα 1980.

Πριν από το 1922, η Σμύρνη αριθμούσε 270.000 κατοίκους που κατανέμονταν σε 140.000 Έλληνες, 80.000 Τούρκους, 12.000 Αρμένιους, 20.000 Εβραίους και 15.000 Ευρωπαίους. Η συντριπτική παρουσία του ελληνικού στοιχείου έδινε στην πόλη ελληνικό χαρακτήρα, που τον υπογράμιζε ακόμη περισσότερο το γεγονός ότι η οικονομική και η πολιτιστική της ζωή βρισκόταν στα χέρια του.

Φ. Αποστολόπουλος, Γ. Τενεκίδης, *Η Έξοδος: μαρτυρίες από τις επαρχίες των δυτικών παραλίων της Μικράς Ασίας*, τομ. Α', σ. 5, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 1980.

-Πώς σας φάνηκαν τα κείμενα;
Είναι πραγματικές μαρτυρίες ανθρώπων που ήρθαν από τη Μικρά Ασία και με νοσταλγία θυμούνται τη ζωή τους εκεί, πριν από την καταστροφή. Είμαι σίγουρη πως κι εσείς μπορείτε να φανταστείτε τη ζωή τους και να την περιγράψετε.
-Και τι έγινε μετά γιαγιά; Αφού ζούσαν τόσο όμορφα εκεί, γιατί έφυγαν;
-Δεν ήθελαν, αλλά έπρεπε. Όλα αυτά που βλέπετε καταστράφηκαν. Δεν τους απόμεινε τίποτα.
-Μα πώς;

Τα νότια Βαλκάνια μετά τις συνθήκες Νείγυ και Σεβρών.

-Θυμηθείτε τις πληροφορίες που βρήκαμε για τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Είχαμε μάθει πως όταν τελείωσε ο πόλεμος υπογράφηκε η Συνθήκη των Σεβρών. Η Ελλάδα απέκτησε τότε το δικαίωμα να διοικεί τη Σμύρνη για πέντε χρόνια. Ελληνικός Στρατός είχε πάει ήδη στην περιοχή, με εντολή των Μεγάλων Δυνάμεων, από το 1919.

-Παιδιά! Έχει κάτι φωτογραφίες εδώ. Δεν ξέρω πού τις βρήκε η μητέρα μου, μάλλον από εφημερίδες. Πάντως απ' ό,τι έλεγε είχαν χαρεί όλοι οι Έλληνες τότε, με τον ερχομό των Ελλήνων στρατιωτικών.

Ελληνικά στρατεύματα παρελαύνουν στην παραλία της Σμύρνης.

Εκδήλωση ενθουσιασμού από τον λαό στη Σμύρνη για την ελληνική παρουσία.

-Για διαβάστε τα λόγια που είπε ο Ελευθέριος Βενιζέλος στους Έλληνες που ζούσαν στη Σμύρνη, μόλις έφτασε εκεί ο στρατός από την Ελλάδα. Είμαι σίγουρη πως αν σας εξηγήσω μερικές άγνωστες λέξεις, θα μπορέσετε να καταλάβετε τι επιθυμούσε ο Βενιζέλος, αλλά και τι συμβούλευε τους πολίτες να κάνουν.

Διάγγελμα του Ελευθερίου Βενιζέλου προς τον λαό της Σμύρνης με την ευκαιρία της αποβίβασης των πρώτων τμημάτων του ελληνικού στρατού

Το πλήρωμα του χρόνου ήλθεν. Η Ελλάς εκλήθη υπό του Συνεδρίου της Ειρήνης, να καταλάβη την Σμύρνην, ίνα ασφαλίση την τάξιν... Η εκδήλωσις της πλημμυρούσης χαράς ας συνοδευθή τουναντίον με εκδήλωσιν των αδελφικών αισθημάτων προς τους συνοίκους πληθυσμούς. Ας δοθή εις αυτούς να εννοήσουν ότι δεν εορτάζομεν την κατάλυσιν* ενός ζυγού... Αλλά ότι η ελληνική ελευθερία θα φέρη προς όλους, ανεξαρτήτως φυλής και θρησκευματος, την ισότητα και την δικαιοσύνην.

*κατάλυσιν= την πτώση.

Β. Σκουλάτου, κ.ά. *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη*, τεύχος Β', Γ' Ενιαίου Λυκείου, Ο.Ε.Δ.Β., σ. 92-93, Αθήνα 2002.

- Διαβάστε εδώ να δείτε πώς ακριβώς εξελίχθηκαν τα πράγματα.

Με τη Συνθήκη των Σεβρών δεν συμφώνησαν όλοι. Πολλοί Τούρκοι πίστεψαν ότι δεν προωθούσε τα συμφέροντα της Τουρκίας. Ένας από αυτούς ήταν ο Κεμάλ Ατατούρκ, αξιωματικός του τουρκικού στρατού. Οι Έλληνες δεν έμειναν πιστοί στους όρους της. Στις εκλογές του 1920, ο Βενιζέλος έχασε. Η νέα κυβέρνηση θεώρησε τη Συνθήκη μια καλή ευκαιρία για να πετύχει περισσότερα. Έτσι δόθηκε η αφορμή στους συμμάχους να εγκαταλείψουν τη χώρα και να πλησιάσουν τον Κεμάλ. Στις πολεμικές συγκρούσεις που ακολούθησαν ο ελληνικός στρατός νικήθηκε

-Δείτε αυτές τις φωτογραφίες στο λεύκωμα της μπτέρας μου.

Το Ελληνικό Επιτελείο κατά τις επιχειρήσεις του Ιουνίου του 1920.

Χάρτης των κινήσεων του ελληνικού στρατού κατά τη διάρκεια της εκστρατείας στη Μικρά Ασία.

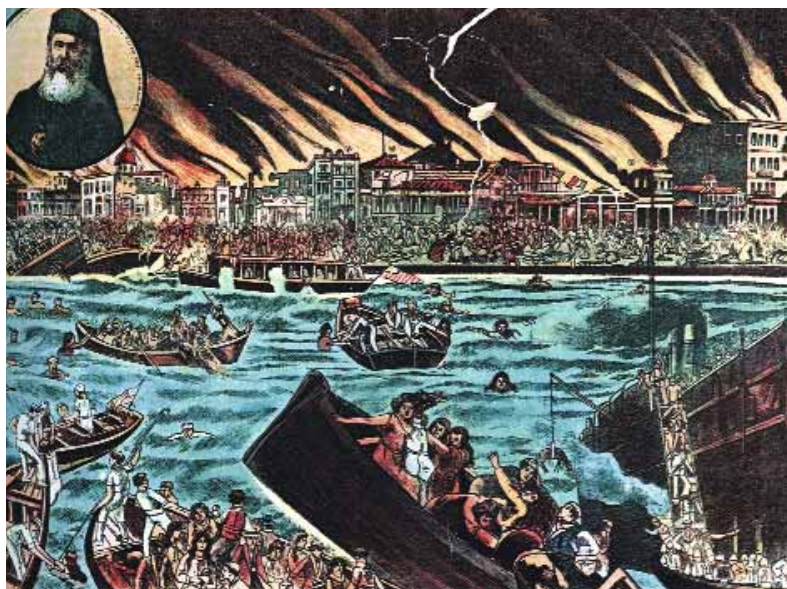

- Και τι έγινε με τους Έλληνες πολίτες της Μικράς Ασίας;
Ο άμαχος πληθυσμός αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την
περιοχή και η Ελλάδα τα σχέδιά της. Κοιτάξτε εδώ,
για να καταλάβετε τι μακελειό έγινε τότε.

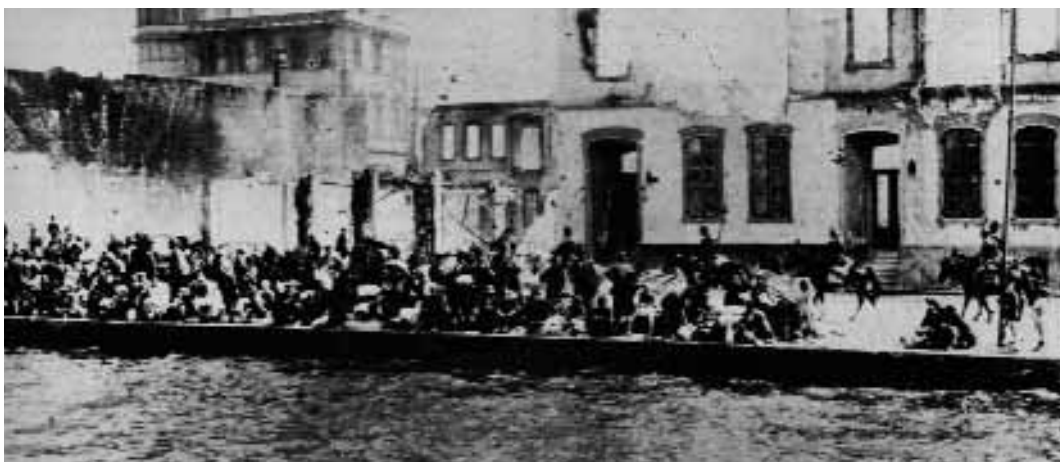
Άστεγοι της Σμύρνης στην
προσπάθειά τους να
επιβιβαστούν σε βάρκες και
πλοιάρια, εμποδίζονταν συχνά
από άνδρες του τουρκικού
στρατού.

Σκηνή της καταστροφής της
Σμύρνης και
προσωπογραφία του
μητροπολίτη Χρυσόστομου
σε λαϊκή εικόνα της εποχής.

Στη φωτογραφία οι
κάτοικοι της Σμύρνης, ενώ
προσπαθούν να
επιβιβαστούν σε πλοιάρια.

·Έχει και κάτι κείμενα, να τα διαβάσω;

·Όλ' αυτά γράφτηκαν από ανθρώπους που έζησαν τα τρομερά γεγονότα. Τα κείμενα είναι πολύ ζωντανά και τραγικά. Μπορείτε τώρα, να νιώσετε τα συναισθήματα των ανθρώπων, που έβλεπαν τα σπίτια τους να καταστρέφονται και οι ίδιοι έφευγαν τρέχοντας για να σωθούν;

...από τη Σμύρνη έφτανε στο Κορδελιό η ανταύγεια* της φωτιάς που αντανάκλουσε στις προσόψεις* των κτιρίων και κοκκίνιζαν σαν το αίμα που εκύνετο στη Σμύρνη. Μέχρι μέσα στο μεγάλο σαλόνι έφτανε η κόκκινη ανταύγεια και όλα κοκκίνιζαν μέσα στο σπίτι. Ο καιρός ήταν συννεφιά και η ανταύγεια αυτή έφτασε στα σύννεφα, κοκκίνισε ο ουρανός, νόμιζες ότι έφτασε η Δευτέρα παρουσία και ότι θα πάρουν φωτιά οι ουρανοί. Το θέαμα ήταν τρομακτικό, ακούγαμε το μουγκρητό της φωτιάς, τις φωνές εκατοντάδων χιλιάδων γυναικόπαιδων που ζητούσαν βοήθεια...

*ανταύγεια=λάμψη.

*προσόψεις= το μπροστινό μέρος.

Κωνστ. Πολίτη, *Μικρά Ασία*, Κέδρος, Αθήνα 1975.

Χιλιάδες μυριάδες χριστιανοί είχαν πια σωριαστεί στις ακρογιαλιές της Μικρασίας, ελπίζοντας να σωθούν, ως είναι και κολυμπώντας. Οι πρώτοι Τούρκοι είχαν φτάσει μπρος στη Σμύρνη. Χυθήκανε μέσα στην πολιτεία... Οι πρώτες φωτιές είχαν κιάλας ανάψει. Μεσ' στην παραζάλη, μανάδες χάνουν τα παιδιά, ο άντρας τη γυναίκα. Τα ξένα καράβια σαλπάρουν, χωρίς να σώσουν από του χάρου τα δόντια τους δύστυχους χριστιανούς, που πηδάνε στο νερό παρακαλώντας, καλώντας «βοήθεια! βοήθεια!»

Κι αν πρόκανε κανένας και κρεμάστηκε από μια κουपाστή ή από καμιά σκάλα καραβιού, του λύνουνε τα χέρια με το ζόρι...

Θ. Πετσάλη-Διομήδη, «Σελίδες τραγωδίας»,
Περιοδικό *Νέα Εστία*, *Μνήμη Μικράς Ασίας*, τεύχ. 1091,
σ. 50, Αθήνα 1972.

Με τη συνθήκη της Λωζάννης, στις 24 Ιουλίου 1923,

-Το βιβλίο όμως παιδιά,
συνεχίζει και αναφέρει, τι
έγινε μετά απ' όλ' αυτά.

καθορίστηκαν τα νέα σύνορα και ρυθμίστηκε η ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας.

Η Μικρά Ασία, η Ίμβρος και η Τένεδος παραχωρήθηκαν στην Τουρκία. Οι πρόσφυγες που ήρθαν στην Ελλάδα δεν προέρχονταν μόνο από τη Μ. Ασία αλλά και από περιοχές, όπως η Βουλγαρία, ο Καύκασος κ.ά., όπου ζούσαν Έλληνες.

Η Ελλάδα μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης, το 1923.

Αντίσκηνα προσφύγων έξω από το Θησείο.

Καραβάνια προσφύγων φτάνουν στη Θεσσαλονίκη.

Παρά τις αντιδράσεις των προσφύγων που βρίσκονταν στην Ελλάδα, τα πράγματα είχαν πάρει το δρόμο τους. Αλλωστε με τη συνθήκη της Λωζάννης ρυθμίζονταν οι σχέσεις των δυο χωρών και επικρατούσε η ειρήνη. Σύμφωνη ήταν και η «Κοινωνία των Εθνών» που βοήθησε στην αποκατάσταση των προσφύγων, την οποία ανέλαβε ο διεθνής οργανισμός της Εθνικής Αποκατάστασης Προσφύγων μαζί με το ελληνικό κράτος. Σε διάστημα επτά χρόνων, όλοι οι πρόσφυγες είχαν αποκατασταθεί.

Στέγαση προσφύγων στο Δημοτικό θέατρο Αθηνών.

-Στο λεύκωμα υπάρχουν σχετικά κείμενα και φωτογραφίες που έχουν μεγάλο ενδιαφέρον!

Διανομή βοήθειας σε πρόσφυγες.

Η αναζήτηση νερού.

Μαρτυρία Αποστόλου Μυκονιάτη από το παραθαλάσσιο χωριό Ατζανός, κοντά στην Πέργαμο, απέναντι από τη Λέσβο

Εμείς οι άλλοι περιμέναμε τρεις μέρες, ώσπου μπήκαμε σε καΐκια και μπαρκάραμε* για τη Μυτιλήνη. Όσπου να πατήσει το ποδάρι του ο τούρκικος στρατός στο χωριό άραζαν καΐκια και μας παίρναν. Πίσω – πίσω στη Μυτιλήνη δεν μας δέχονταν. Δεν είναι και πλούσιος τόπος. Από ένα μαζούλι (=σοδειά) περιμένει. Βασανιστήκαμε, κακοκοιμηθήκαμε, κακοφάγαμε, μεγάλη συμφορά πάθαμε. Και ποιος δεν έκλαψε νεκρούς; Και ποιος δεν κακοπάθησε και ποιος δεν κλαίει ακόμα; Μονάχα τα παιδιά που γεννήθηκαν εδώ, τ' ακούνε σαν ψεύτικα παραμύθια.

*μπαρκάραμε = φύγαμε.

Μαρτυρία Ευαγγέλου Γκάλα από το χωριό Κόλντερε, κοντά στη Μαγνησία

Πήγαμε πάλι στη Θεσσαλία. Βάλαμε καπνά στον Αλμυρό. Δουλέψαμε όλοι νέοι, γέροι, γυναίκες και παιδιά. Όμως είχε ελονοσία και μας θέρισε... Κερδίσαμε πολλά, μα τι τα θες; Μετά φοβηθήκαμε την αρρώστια και πήγαμε στη Θήβα. Μείναμε κι εκεί λίγο και κάναμε καπνά, μετά πήραμε αποζημίωση κι ήρθαμε εδώ. Μπήκαμε σε καλές δουλειές. Ο αδερφός μου έπιασε δουλειά στο σιδηρόδρομο. Εγώ έγινα φορτοεκφορτωτής στο σταθμό. Πήρα και σπιτάκι στην Καισαριανή το '26.

Φ. Αποστολόπουλος, Γ. Τενεκίδης, *Η Έξοδος: μαρτυρίες από τις επαρχίες των δυτικών παραλίων της Μικράς Ασίας*, τομ. Α', σ. 142, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 1980.

-Αυτή ήταν η κατάσταση που συνάντησαν οι μικρασιάτες πρόσφυγες όταν ήρθαν στην Ελλάδα. Ποια είναι η γνώμη σας, ήταν εύκολα ή δύσκολα τα πράγματα γι' αυτούς;

-Τι έχεις να πεις γιαγιά;

-Πραγματικά στην αρχή η κατάσταση γι' αυτούς τους ανθρώπους ήταν τραγική. Οι ντόπιοι τους θεωρούσαν ξένους, ενώ οι ίδιοι ένιωθαν Έλληνες. Σιγά-σιγά, όμως, τα πράγματα άρχισαν να πηγαίνουν προς το καλύτερο. Όλοι αυτοί οι άνθρωποι που ήρθαν στην Ελλάδα προόδευσαν πολύ. Έτσι βοήθησαν όχι μόνο τον εαυτό τους αλλά και τους ντόπιους.

-Κάτι γράφει στο βιβλίο και γι' αυτό:

- Είναι εύκολο, φαντάζομαι, να καταλάβετε, πόσο μεγάλη προσπάθεια έκαναν οι Έλληνες που ήρθαν από τη Μικρά Ασία για να ξαναρχίσουν τη ζωή τους στην Ελλάδα;

-Στο τέλος το βιβλίο λέει κάτι πολύ σημαντικό.

Γλέντι μικρασιατών προσφύγων στην Καισαριανή, Μάιος 1929.

Η εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα είχε σημαντικές συνέπειες για τη ζωή των Ελλήνων. Ο πληθυσμός της Ελλάδας αυξήθηκε. Ενισχύθηκε η ελληνικότητα των περιοχών της βόρειας Ελλάδας. Οι καλλιέργειες και η αγροτική παραγωγή διπλασιάστηκαν. Η βιομηχανία αναπτύχθηκε.

Οι Μικρασιάτες μετέφεραν και τον πολιτισμό τους. Η μουσική τους έγινε η λαϊκή μουσική της πόλης (ρεμπέτικα). Πολλοί, όπως, ο Γιώργος Σεφέρης, ο Ηλίας Βενέζης, ο Κοσμάς Πολίτης, ο Γιώργος Θεοδοκάς, ο Στρατής Δούκας, ο Φώτης Κόντογλου, ο Μανόλης Καλομοίρης διέπρεψαν στα γράμματα και στις τέχνες.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Πολλά λογοτεχνικά έργα έχουν γραφτεί με θέμα τη Μικρασιατική Καταστροφή. Διαβάστε αν μπορείτε της Διδώς Σωτηρίου, *Ματωμένα χώματα*, Κέδρος, Αθήνα 1995 ή του Ηλία Βενέζη, *Το νούμερο 31328*, Εστία, Αθήνα 1992 ή του Στρατή Δούκα, *Η ιστορία ενός αιχμαλώτου*, Κέδρος, Αθήνα 1977.

Μπορείτε να βρείτε και να ακούσετε ηχογραφημένα μικρασιάτικα τραγούδια ή ρεμπέτικα;

Μπορείτε να δείτε την ταινία του Νίκου Κούνδουρου, *1922* και να τη σχολιάσετε.

Ζητήστε να σας περιγράψουν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες έφτασαν στη χώρα όπου ζείτε, άνθρωποι από άλλες χώρες, αναζητώντας καλύτερη τύχη. Ποια προβλήματα αντιμετώπισαν στην αρχή και πώς ζουν τώρα;

Βρείτε πληροφορίες για τον ξεριζωμό και άλλων ελληνικών ή μη πληθυσμών, όπως των Ποντίων, των Αρμενίων και άλλων.

Από το Κραχ της Wall Street στη Σύγχρονη Εποχή

Το 1929, το χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης κήρυξε πτώχευση. Το 1939, ξέσπασε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Τελείωσε το 1945. Τότε ιδρύθηκε ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών. Για την Ελλάδα ο πόλεμος συνεχίστηκε με εμφύλιες συγκρούσεις.

Η μετανάστευση των Ελλήνων είναι το χαρακτηριστικό των δεκαετιών του 1950 και του 1960.

Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών από το 1967 έως το 1974, οδήγησε ακόμη περισσότερους Έλληνες στο εξωτερικό.

Παράλληλα αυτή η περίοδος έμεινε γνωστή για την εξέγερση των φοιτητών στο Πολυτεχνείο και για τη διχοτόμηση της Κύπρου.

Από το 1974, ξεκίνησε μια δημοκρατική περίοδος για τη χώρα.

Μια μικρή αναδρομή στις τέχνες και στη σύγχρονη ιστορία της Κύπρου αναλύονται σε δύο χωριστά κεφάλαια.